

EZREDIDEOLÓGIÁK ÉS EZREDKULTÚRÁK A CS. (ÉS) KIR. HADSEREGBEN

Az utóbbi években a nyugat-európai hadtörténeti kutatásokban egyre inkább a figyelem középpontjába kerülnek az ezredek, mint a XIX. századi hadseregek alapvető szervezeti egységei. Ez azonban nem a Magyarországon is jelenlévő hagyományos ezredtörténet-írást jelenti,¹ hanem az újabb hadtörténetírás szellemében születő társadalomtörténeti, kultúrtörténeti, szociológiai és antropológiai megközelítéseket egyaránt felhasználó kutatásokat.²

Az ezredintézmény vizsgálatának (elsősorban történeti okok miatt) különösen az Egyesült Királyságban van nagy hagyománya, melynek alapjait még John Keegan fektette le egy 1976-os esszéjében. Ebben az általa „amatőr szociológiai írásnak” nevezett rövid munkában a Cardwell–Childers reformok (1868–1881)³ során létrehozott ezredrendszert a „legjelentősebb brit katonai intézménynek, a nemzet katonai kultúrájának legfontosabb hordozójának” nevezte.⁴ Keegan számára természetesen nem önmagukban az ezredek voltak érdekesek, hanem sajátos ideológiájuk és erős identitástudatuk, melyek révén egymást megkülönböztették, egymástól elkülönültek, s aminek köszönhetően a brit tiszt lojalitása mindenekelőtt saját alakulatához kötődött. Keegan az ezredeket olyan zárt közösségekként értelmezte, melyek önmeghatározásában (számos egyéb tényező mellett) különösen fontos szerepet kapott az ősi leszármazás, a hagyomány, a vidékkel való szoros kapcsolat, az udvarhoz fűződő viszony és az önigazgatás; belső életüket tekintve pedig nem voltak mások, mint egy tipikus viktoriánus vidéki család leképeződései. Ezt a jelentőséget Patrick Mileham a következőképpen fogalmazta meg rendkívül találóan: az ezred „egy intézmény létrehozása volt egy intézményen belül, egy zárt közösség a hadsereg zárt közösségén belül. Az ezred és zászlóaljai egymással versengők, zártak, becsületükre féltékenyek voltak, lojalitást követeltek... A regionális kötődés a vidéki városi depókon alapult, a csaták és az ezredhősök története, az egyenruhák és a felszerelések megkülönböztetése... melyek közül a zászlók az ezred becsületének szimbólumává és szentségévé váltak – mindezen elemek és tényezők együttesen különböztették meg az egyes büszke ezredeket egymástól...”⁵

Az ezredközösségek identitástudatának és saját egyediségükbe vetett erős hitüknek a következménye volt az egymás közötti állandó vetélkedés, az ezredrangsor vagy ezred-

¹ Bene 1991.; Fejes 2000.; Lugosi – Kiss 2009.; Hegedűs 2010.

² Keegan 1976.; Weston 1986.; Mileham 2002.; Bowman 2003.; French 2005.; Cookson 2009.; Mayerhofer 2009.; Meteling 2010.; Meteling 2012a.; Meteling 2012b.

³ Edward Cardwell (1868–1874) és Hugh Childers (1880–1882) hadügyminiszterek által foganatosított reformok a francia–porosz háború tapasztalatai nyomán porosz mintára alakították át a brit hadsereget. Noha az önkéntes haderő megmaradt, de bevezették a területiális rendszert, a rövid szolgálati időt, megszüntették a tiszti rang vásárolhatóságát, valamint bevezették az ezredrendszert (a brit hadsereg korábbi alapegységeit, a zászlóaljakat ezredrebe szervezték), hogy csak a legfontosabbakat említsük. French 2005. 10–30. o.

⁴ Keegan 1976. 16. o. (Itt és a későbbiekben is a szó szerinti idézeteket a saját fordításomban közlöm.)

⁵ Mileham 2002. 74. o.

fontosság intézményének a kialakulása. David Weston ilyen értelemben az ezredeket sok tekintetben a törzsi és vallási közösségekhez hasonlította, amennyiben „a verseny egy központi eleme annak a törzsi rendszernek, mely az ezred rangsorolásának szigorúan informális gyakorlatában megmutatkozik.”⁶

A Keegan által használt ezredideológia (regimental ideology) fogalma természetesen történelmi konstrukció, mely az ezredre vonatkozó elképzelések összességéként definiálható, s a XIX. század második felében kialakuló új típusú testületi szellem vagy ezredszellem szinonimájaként értelmezhető. Ezt a folyamatot maga Keegan, illetve David Weston a Cardwell–Childers reformok (bizonyos értelemben szükségszerű) melléktermékének tekintette, míg például David French, aki önálló monográfiát szentelt a brit ezredrendszer történetének, sokkal közvetlenebb összefüggést lát. Véleménye szerint a reformok során bevezetett rövid szolgálati idő következtében a korábban magától is kialakuló testületi szellem (esprit de corps) veszélybe került, mely így a fegyelmet és a morált, azaz az ezred, és végső soron a hadsereg hatékonyságát fenyegette. Ezt megelőzendő az ezredtörténetek, a különböző szimbólumok és rituálék tudatos manipulálásával egy új típusú ezredszellemet (regimental spirit) hoztak létre, melynek fő hordozói és alakítói a tisztek voltak, de hatott az altisztekre és a legénységre is. Az így létrejövő ezredközösségeket Benedict Anderson French nyomán elképzelt közösségekként (imagined communities) fogja fel, melyek ideális esetben úgy működtek, mint a nemzet: minden tagjában létezett az egyazon közösséghez tartozás képzelete, s minden különbözőség ellenére az ezredet egy „mély horizontális bajtársiasságként”, a „feltétlen szeretet és szolidaritás helyeként fogják fel”.⁷ Az ezred képzetének (idea of regiment) megteremtésében az ezredgyesületek, az ezredtörténetek, az ezredújságok, az ezredünnepek, a zászló, az egyenruha, valamint a kiegészítési területhez, a vidékhez fűződő szoros kapcsolat játszotta a legfontosabb szerepet. David French végső soron a XIX. század végi ezredeket úgy definiálja, mint „kulturálisan meghatározott szervezetek, melyeket összeköt a közös emlékezet, szokások és leszármazás mítosza.”⁸

Német nyelvterületen az ezredideológiák koncepcióját Wencke Meteling alkalmazta először rendkívül gyümölcsözően, kialakulásukat pedig hasonló okokra vezeti vissza, mint angol kollégái. Ő az ezredfontosság (Regimentswichtigkeit) jelenségéből indul ki, ami kimutathatóan jelen volt mind a német, mind pedig a francia hadseregben. Ez függött az ezred tradíciójától, fegyvernemétől, állomáshelytől, a tisztikar összetételétől, valamint az udvarhoz, illetve a politikai hatalomhoz fűződő viszonyától. Meteling szerint az ezred kultúrtörténeti szempontból egy organikus, hagyományközpontú szociotópnak tekinthető, mely saját, egyedi kultúrával rendelkezett. Éppen ezért véleménye szerint túl kell lépni a hadsereggel kapcsolatos hagyományos, a funkcionális szempontokat hangsúlyozó gondolkodáson is, és sokkal inkább a szociológiai perspektívát kellene előtérbe helyezni. A hadsereg ugyanis nem csupán egy hierarchikusan felépült, racionális katonai szervezet, hanem egyben egy férfiközösség is, melyben alapvetően két fő szervezőelv működik: egyrészt vertikális szempontból a parancs és engedelmesség, másrészt horizontális szempontból a bajtársiasság. Vagyis működéséhez egyszerre szükséges a fegyelem

⁶ Weston 1986. 147–148. o.

⁷ French 2005. 79. o.

⁸ French 2005. 98. o.

és az összetartozás-tudat.⁹ Meteling szerint utóbbiban játszottak különösen fontos szerepet az ezredideológiák, melyek feladata tulajdonképpen nem volt más, mint a különböző társadalmi csoportokból származó tagok között egy kollektív identitás megalkotása, az egymás közötti lojalitás, szolidaritás és bajtársiasság megerősítése. Meteling francia és német példákon keresztül ennek számos eszközét sorolja fel, így az egyenruhát, a hős- és zászlókultuszt, az ezredhagyományt és az ezredünnepeket. Mindezek következtében szerte az ezredek, melyek a XIX. század utolsó harmadában virágkorát élő katonai kultúra egyik fő hordozói és közvetítői voltak, fontos szerepet játszottak a francia és német militarizmus alakulásában is, mivel elősegítették a hadsereg népszerűségének és társadalmi legitimitásának a növekedését.¹⁰

A hosszú felvezetőt követően az alábbiakban arra keresem a választ, hogy az ezredideológia koncepciója alkalmazható-e a cs. (és) kir. hadsereg esetében a világháborút megelőző időszakban, s amennyiben igen, akkor milyen elemek mentén épült fel, s milyen funkciókat töltött be. Mindamellett jelen tanulmány célja természetesen nem lehet a probléma maradéktalan kifejtése, a szándék sokkal inkább egyfajta kérdésfelvetés, elsősorban magyarországi kontextusban, valamint olyan alternatív kutatási irányok felvillantása, melyek hozzásegíthetnek általánosságban a katonaságról, illetve a közös hadsereg magyar társadalomban betöltött szerepéről, a kettő egymáshoz való viszonyáról való gondolkodásunk árnyalásához. Végül meg kell említenünk, hogy a m. kir. honvédség kérdésére nem térhetünk ki, részben terjedelmi okok miatt, részben pedig azért, mert sok szempontból eltérő helyzete miatt önálló vizsgálódás tárgyát képezhetné.

Az ezredideológiák főbb jellegzetességei a cs. (és) kir. hadseregben

Albrecht főherceg egy 1869-ben megjelent röpiratában négy típusát különböztette meg a katonai szellemnek: az ezredszellemet (Regimentsgeist), a fegyvernemek (Waffengeist) és a nagyobb katonai egységek szellemét (Corpsgeist), valamint a hadseregszellemet (Armeegeist). Noha véleménye szerint az első háromra is kellő figyelmet kell fordítani, ugyanakkor ezek nem szoríthatják háttérbe a legfontosabbat, „valamennyi katonai erény lényegét”,¹¹ a hadseregszellemet. Ennek középpontjában az uralkodó iránti hűség, a trón és a közös haza védelmének kötelessége állt, melyet nem zavarhatott meg semmilyen különállás, partikularizmus, vagy politikai, nemzetiségi ellentét.¹² Albrecht számára a hadsereg és a tisztikar egysége különösen kényes kérdésnek számított, mivel az 1848–49-es tapasztalatok nyomán úgy gondolta, hogy ezek jelentik a trón és a birodalom legfőbb (és talán egyetlen) támaszát. Ezzel alapvetően maga Ferenc József, valamint Albrecht utódai, így mindenekelőtt Ferenc Ferdinánd is egyetértettek. Éppen ezért a hadsereg egysége, szupranacionális, uralkodóhű és osztrák állampatrióta jellege a későbbiekben sem képezhetette vita tárgyát.¹³

Mindezt azért érdemes előrebocsátani, mivel a hadsereg és a tisztikar egységéhez való görcsös ragaszkodás nagyban meghatározta az ezredideológiák jellegét és funkció-

⁹ Meteling 2010. 25–27. o.

¹⁰ Meteling 2012a. 28–29. o.

¹¹ Gedanken 1869. 3. o.

¹² Gedanken 1869. 7–8. o.

¹³ Allmayer-Beck 1987. 94–96. o.

ját, melyek kialakulása a cs. (és) kir. hadseregben is megfigyelhető. Egyrészt a közös hadseregben is végbementek az ezt elősegítő strukturális változások: az általános hadkötelezettség, a rövid szolgálati idő, valamint a területiális hadszervezet bevezetése. Másrészt a XIX. század második felében, különösen annak utolsó harmadában, mely időszakot Eric Hobsbawm a „tömeges hagyomány-termelés” korának nevez, a Habsburg Monarchiában is felvirágzott a katonai kultúra és hagyományápolás,¹⁴ s ez nem kerülhette el az egyes alakulatokat sem: ekkor születtek tömegével az ezredtörténetek, jelentek meg az ezredünnepek, élte fénykorát az ezredzene, s ekkor szaporodtak meg a háborús emlékművek. Végül pedig egyfajta informális ezredrangsor megléte a közös hadseregben belül is megfigyelhető, mely függött a tisztikar társadalmi összetételétől, a fegyvernemtől, az ezredhagyománytól, a kiegészítési területtől, valamint az uralkodócsaládhoz fűződő viszonytól. Az ezredrangsort leginkább az alakulatok tisztikarának társadalmi összetétele jelzi, amennyiben a nemesi származású tisztek látványosan tömörültek bizonyos fegyvernevekben és ezredekben.¹⁵ Ezért az alábbiakban közelebbről is megvizsgáljuk az ezredideológiák és az ezredkultúrák alakulását a közös hadseregben, először az identifikálás alapját képező névre, a vizuális megkülönböztetést lehetővé tevő egyenruhára térünk ki röviden, majd a zászló- és hőskultusszal, a hozzájuk kapcsolódó ezredtörténetekkel és ezredünnepekkel, az ezredzenével és az ezredprivilegiumokkal foglalkozunk részletesebben.¹⁶

A cs. (és) kir. hadseregben az egyes alakulatok neve alapvetően három részből állt: egy sorszámból, a kiegészítési terület nevéből és az ezredtulajdonos nevéből. A gyalogság és a lovasság mindhárommal rendelkezett, a bosnyák ezredeknek és a vadászoknak tulajdonosa nem volt, a tüzéség és a műszaki alakulatok csak sorszámmal rendelkeztek (kivéve a vártüzéség, melyeknek volt tulajdonosa). A kiegészítési terület a Monarchia valamelyik tartományát, országát jelölte. Megkülönböztettek például morva, alsó-ausztriai, stájer, galíciai vagy éppen magyar ezredeteket.¹⁷ Azon három gyalogezred esetében azonban, melyek az egykori határörvidékről kapták legénységüket, a szűkebb sorozási területet is jelölték, így a 16. gyalogezred a varasdi, a 70. gyalogezred a pétervárad, a 79. gyalogezred pedig az otocsácsi melléknevet kapta a határörvidék emlékére.¹⁸ A sorszám és a kiegészítési terület adott volt, az ezredtulajdonos neve változhatott.

Az ezredtulajdonosi címet az uralkodó adományozta valamely főherceg, tábornok, illetve külföldi uralkodó, vagy annak családtagja számára, nevüket életük végéig viselte az ezred. Ha az ezredtulajdonos elhunyt, az alakulat újat kapott. Az 1868-as reformot követően a cím pusztán reprezentatív előjogokkal járt, például a tulajdonosok hordhatták ezredük egyenruháját, ünnepekkor élükön lovagolhattak, szemlét tarthattak felettük. Az ezredtulajdonos személye egyfajta presztízsjelző is volt: minél feljebb állt egy alakulat az ezredrangsorban, annál valószínűbb volt, hogy magasabb rangú tulajdonossal rendelkezett.¹⁹ A közös hadseregben emellett létezett egy másik, sajátos formája is az ezredtu-

¹⁴ Hobsbawm 1983.; Allmayer-Beck 1987. 89. o.; Cole 2014. 41–168. o.

¹⁵ Deák 1993. 124–125., 201–207. o.; Hajdu 1999. 131–153. o.

¹⁶ Noha általánosságban az ezredideológia fogalmát használjuk, ugyanakkor meg kell említeni, hogy néhány fegyvernemnél (például a vadászoknál) az alapvető szervezeti egységet nem az ezred, hanem a zászlóalj jelentette, míg a tüzéség és a műszaki alakulatok szervezete a dualizmus idején több alkalommal is változott. Wagner 1987. 431–483. o.

¹⁷ Jóllehet ezeket az 1914-es sematizmusban már elhagyták. Schematismus für 1914.

¹⁸ Woinowits von Jardol 1914. 12. o.

¹⁹ ÖULK Ergänzungsheft 9. 4–5. o.; Deák 1993. 30. o.

lajdonosi rendszernek. Számos alakulat a Habsburg Monarchia nagy hadvezéreinek, uralkodóinak, illetve néhány fontosabb szövetséges uralkodó nevét örökös módon viselhette. Noha néhány ezred már korábban is rendelkezett ilyennel, szélesebb elterjedésük Ferenc József idejére tehető. Ebben mérföldkövet jelentett a bécsi Mária Terézia szobor leleplezése 1888. május 13-án, melynek alkalmával egy sor alakulat kapott örökös ezredtulajdonost (ezek száma a későbbiekben még tovább bővült), „hogya elődeim, valamint a haza legkitünőbb hadvezéreinek és harcosainak az emlékét a hadseregben ébren tartsa.”²⁰

Az egymástól való vizuális elkülönülésben az egyenruha játszott meghatározó szerepet, melynek színösszeállítását a közös hadseregben alapvetően fegyvernemenként változtatták. Eltérő színű egyenruhája volt a sorogyalogságnak, a bosnyák ezredeknek, a vadászoknak, a dragonyosoknak, a huszároknak, az ulánusoknak, a tábort- és a vartüzérségnek és az egyes műszaki csapatoknak. Ez persze nem jelentette azt, hogy az alakulatokat ne lehetett volna pontosan beazonosítani. A gyalogság esetében a sorozási hely alapján létezett egy magyar–német (Lajtán inneni és Lajtán túli) megkülönböztetés, előbbieket úgynevezett magyar nadrágot hordtak. Ennek, valamint a gombok és hajtókák színe és azok kombinációja alapján lehetett az egyes ezredet megkülönböztetni. A dragonyosokat szintén a gombok és a hajtókák, a huszárokat és az ulánusokat a gombok és a csákó/sapka színe különböztették meg (emellett a huszároknál kétfajta atilla volt: világos- és sötétkék). A vadászok vagy a bosnyák gyalogság esetében pedig a gombokra felkerült az alakulat száma.²¹ Jóllehet ezek alapján az egyes alakulatok pontos beazonosítása olyan aprólékos tudást igényelt, mellyel még a hadseregen belül is nagyon kevesen rendelkezhetek, ugyanakkor a „mi” és az „ők” megkülönböztetésére a rendszer tökéletesen alkalmas volt.

Az ezredideológiák lényege, tulajdonképpen tartalma más európai hadseregekhez hasonlóan az egymással szorosan összefonódó zászló- és hőskultusz volt. A hősi múlt, pontosabban a háborús hőstettek közös öröksége képezte az alakulat egyediségének, hadseregen belüli presztízsének, hírnevének és dicsőségének alapját. A hőskultusz alapvetően kettős szinten működött: egyrészt az ezred tisztelte és őrizte saját hőseinek emlékét, másrészt saját magát egy kollektív hősként értelmezte. Az elődök hőstettei egyúttal követendő példaként is szolgáltak a mindenkori tagok számára. A hőskultusz szakrális felnagyítását és fizikai megtestesülését szimbolizálta a zászló, ami az ezred lelkének, hősi múltjának és így becsületének jelképe volt. A zászló az alakulat jövőjének zálogául is szolgált, megtartása szent kötelesség volt, elvesztése a legnagyobb szégyent és szerencsétlenséget jelentette.²²

A cs. (és) kir. hadsereg szolgálati szabályzata a zászlóval kapcsolatban a következőképpen fogalmazott: „A zászló a katona szentsége, annak a nagyszerű bizalomnak a záloga, melyet az uralkodó harcosai hősiességébe helyezett; a legfontosabb pillanatokban a gyülekezés és egyesülés jele, mely lobogó alatt győzni vagy halni kell. A zászló védelme ezért szent kötelesség, annak megtartása a csapat dicsőségétől elválaszthatatlan.”²³ Vagyis a zászló az uralkodó személyes ajándéka volt, mely a katonát fő feladatára emlékeztette: a császár iránti szeretetre és hűségre, a trón és a haza védelmére.²⁴ „Hadd

²⁰ *Woinowits von Jardol* 1914. 8–12. o.

²¹ *Lucas* 1987. 151–185. o.

²² *Frevert* 2004. 183–184. o.; *Mayershofer* 2010. 104. o.; *Meteling* 2012a. 34–37. o.

²³ DR 1873. 57. §. 423.

²⁴ DR 1873. 1. §. 4–5.

vigyék előttük! Hadd emlékeztesse őket kötelességük fontosságára, feladatuk nagyságára és céljuk szentségére! Látványa hadd erősítse a szívet, hadd aczélozza a karokat, hadd keltse új életre a lankadó erőt, hadd fokozza a hősi bátorságot ama lelkesedéssé, mely »Istennel a császárért, királyért és hazáért« minden áldozatra kész²⁵ – fogalmazott Alfons Danzer félhivatalos propagandakiadványában. Az uralkodó és a birodalom kiemelt szerepét legjobban az mutatja, hogy a cs. (és) kir. ezredeknek nem volt egyedi zászlójuk, s az 1868-as reformot követően mindössze két fajtájuk volt használatban. Az ezredzászló fehér színű volt, egyik oldalán a császári középcímerrel, a másikon a csillagkoszorúba foglalt Szűzanya képével, szélein pedig vörös, ezüst és fekete színű lángnyelvekkel övezve. Ez alól csak a 2., 4., 39., 41. és az 57. gyalogezredek képeztek kivételt, melyek privilégium gyanánt használhatták a megszüntetett zászlóaljzászlók egyikét, melyhez egy jelentős harci tett emléke fűződött. Ezek császársárga színűek voltak és mindkét oldalukon a középcímert lehetett látni.²⁶

Noha a zászlók alapvetően egyformák voltak, a zászlódíszek és a különböző zászlószalagok tekintetében mégis egyedinek számítottak, ráadásul valamennyi ezred rendelkezett saját zászlóanyával (keresztanyával) is, aki az alakulat patrónusa volt.²⁷ Emellett az ezredzászlók nagy része egyben történelmi zászló is volt, melyek az alakulatokat korábban elkísérték a harcmezőre. Éppen ezért a zászló nemcsak az uralkodóval, de egyben az ezreddel és az elődökkel szembeni kötelességre is emlékeztetett, akik követendő példát állítva vérüket és életüket áldozva teljesítették esküjüket. A zászló, az uralkodó és az ezred hármasa közötti kapcsolatot jól illusztrálják a 33. gyalogezred parancsnoka által 1868-ban, az új zászló felszentelésén elmondott szavai: „A 127 éves fennállás óta az ezredtörténet a hűség, a kötelesség, a hősiesség, a bajtársiasság és az önfeláldozás számos nagyszerű tettet jegyezte fel. Elődeink becsülettel vitték a régi zászlót, sasuk mindig magasan és büszkén lobogott. Esküszünk, hogy a nagy és szép Ausztria új lobogóját szeretettel és hűséggel védelmezzük és magasan tartjuk az ezred dicsőségére és a Legfelsőbb Hadúr, Őfelsége a Császár meglegedésére.”²⁸ Hasonlóan fogalmazott 1876-ban az 5. gyalogezred parancsnoka az ezredzászlóval kapcsolatban: „Huszonöt évvel ezelőtt, az ezred felállításakor eme zászló alatt gyűltek össze elődeink. Testvéreink, honfitársaink e zászló alatt véreztek hűséges kötelességteljesítésükben, a legkegyelmesebb Császárunk és Urunk legszentebb jogaiért. Ők alapozták meg a tiszteletreméltó hírnevét az ezrednek, és jóllehet zászlódísz nélkül adják át nekünk ezt a szent Palládiumot, de ritka ékkel – Custozza dicsőséges győzőinek babérjaival.”²⁹

Mindezek ellenére felmerül egy jelentős probléma: 1868 után a közös hadsereg alakulatai közül csupán a gyalogezredeknek és a császárvadászoknak volt saját zászlójuk. Ez alól egyedüli kivételt a 14. dragonyosvezred jelentett a kolini (1757) csatában tanúsított helytállásának emlékére. Így hiába esküdött fel a fiatal baka, hogy „csapatainkat, zászló-

²⁵ *Danczer* 1889. 192–193. o.

²⁶ 1868 előtt a fehér ezredzászló mellett a zászlóaljoknak is volt saját zászlójuk, melyek császársárga színűek voltak. A reformot követően az ezred csak két zászlót tarthatott meg: a fehér ezredzászlót, míg egy zászlóaljzászlót, mely a mozgósítás során felállt tartalékezred zászlója lett volna. Ez utóbbit az 1882-es gyalogsági reformmal megszüntették. *Dolleczek* 1970. 161–162. o.; *Lucas* 1987. 218–221. o.

²⁷ *Décsey* 2004. 137–146. o.

²⁸ *Wetzger* 1898. 214. o.

²⁹ *Wetzger* 1898. 222. o.

inkat, lobogóinkat és ágyúinkat semmi esetben el nem hagyjuk”,³⁰ ha számos ezrednek egyáltalán nem is volt zászlója. Éppen ezért a zászló csupán a gyalogság számára tudott központi jelentőségűvé válni, míg más alakulatok esetében a szó inkább a hűség és kötelességtudat szinonimájaként szolgált.

Miközben a zászló alapvetően csak a sorgyalogságnál jutott meghatározó szerephez, a hőskultusz valamennyi alakulat esetében az ezredideológiák lényegi részének számított, melyek működése leginkább az ezredtörténeteken keresztül vizsgálható és érthető meg. Az ezredtörténet műfaja bizonyos XVIII. századi előzmények után a francia forradalmi és napóleoni háborúk időszakát követően jelent meg, igazi fellendülése azonban csak a XIX. század második felében vette kezdetét, annak is az utolsó harmadában, mely egészen az első világháborúig kitartott.³¹ A nyomtatott ezredtörténet elsősorban reprezentatív propagandakiadványként funkcionált, de fontos szerepet játszott az ezredszellem és az ezredhagyomány ápolásában is. „A közösségi szellem ápolására valamennyi csapattestben, azok dicső tettei és emlékei... a tisztok és a legénység körében mindig az élénk emlékezetben tartandó”³² – fogalmazott a szolgálati szabályzat. Az alakulat saját története a kiképzésben tényleges, gyakorlati funkcióhoz is jutott, s a legénységi és altiszti iskolák számára készített útmutató és a gyakorlati szabályzat is példatárnak ajánlotta.³³ Ennek érdekében egyébként számos alakulat (sokszor a legénység anyanyelvén írt) rövid kivonatokat, illetve érdemkönyveket is készítettett.

Az ezredtörténeteket az adott alakulat parancsnoka megbízásából írták, a kiadásért is ő felelt, ő hagyta jóvá a szöveget, a költségeket pedig a tisztikar fedezte. Noha a tartalomra és az írásra vonatkozóan központi előírás nem létezett, egyfajta útmutatóként szolgált az 1876-ban útnak induló *Mitteilungen des k. k. Kriegs-Archives* nyitócikke. Ebben az ismeretlen szerző gyakorlati tanácsokkal szolgált az ezredtörténetek írására, szerkezetére, mellékleteire, küllemére és alapvető tartalmi követelményeire vonatkozóan. A cikk szerint az ezred hősi múltja a legalkalmasabb arra, hogy „a katonai szellemet emelje, a legnemesebb katonaerényeket: a császári- és hazaszeretetet, a zászlóhűséget, a bátorságot és az önfeláldozást megelevenítse.”³⁴ Éppen ezért egy ezredtörténetet olyan gondossággal kell megírni, hogy „az ezred által megszerzett hírnevet ragyogó fényben világítsa meg és valamennyi vitéz férfi emlékét megőrizze, akik bátorságuk és elszántságuk révén azt kiérdemelték.”³⁵ Azok ugyanis „az ezredszellem és tulajdonképpen a morális elem ápolására, sőt, magának a patrióta népnevelés eszközéül szolgálnak; végül pedig az elméleti oktatás megvilágítására példaként, a későbbi generációk számára ösztönzőként szolgálnak, hogy hasonló körülmények között ugyanúgy cselekedjenek.”³⁶ A szerző szerint az ezredtörténetet ideális esetben az alakulat tisztikarának egyik aktív vagy volt tagjának kellett megírnia, aki személyes hangnemben szólhatott annak múltjáról. A fő cél az alakulat történetének minél részletesebb leírása volt, s a hangsúlyt a háborús tettekre kellett fektetni. Albrecht főherceg korábban már említett útmutatásait is figyelembe véve azon-

³⁰ DR 1873. 7. o.

³¹ Truppengeschichten 1907.; *Allmayer-Beck* 1985. 80–81. o.

³² DR 1873. 5. §. 27.

³³ Instruktion 1890. 6. §. 33.; ER 1889. Anhang. 3. §. 13.

³⁴ *Spezialgeschichte* 1876. 5. o.

³⁵ Uo.

³⁶ Uo.

ban „a patrióta és speciális csapatszellemet teljesen úgy kell ábrázolni, hogy nehogy hát-
terbe szoruljon az általános katonai szellem és a hadsereg közössége.”³⁷

A hőskultusz ezredtörténetekben való megjelenítésének pontos megértéséhez talán
érdemes részletesebben megvizsgálni néhányat. Kiindulásként a 11. huszárezred 1878-
ban megjelent ezredtörténetét választottam, melynek szerzője Gustav Ritter Amon von
Treuenfest (1825–1911), a k. k. Arcièren-Leibgarde tisztje volt.³⁸ Treuenfest nem tarto-
zott a huszárezred tisztikarához, ez azonban korántsem számított egyedi esetnek, mivel
a fenti tanulmány erre vonatkozó ajánlását sok alakulat nem tudta vállalni. Ennek oka,
hogy korántsem volt egyszerű erre alkalmas, kutatói vénával megáldott tisztet találni, akit
egy ilyen feladat ráadásul hosszú időre kivont a szolgálattól. Emellett a bécsi kutatások
finanszírozása is jelentős költségeket emésztettek fel. Éppen ezért megjelentek a hivatá-
sos ezredtörténet-írók, akik közül a leghíresebb éppen Treuenfest volt, aki 1876 és 1903
között 20 csapattörténetet írt meg.³⁹

Az ezredtörténetben a hősök elősorolására az ütközeteket követően került sor: a szerző
név szerint említette meg őket, tetteiket, az érdemeikért kapott jutalmakat (például
a kitüntetések) pedig sokszor nagy részletességgel ismertette. Érdemes megemlíteni,
hogy a hőstettekre és az ezred megítélésére egy adott ütközet vagy háború végkimenetele
nem volt hatással, kizárólag a katonák és az alakulat helytállása számított. A hőskul-
tuszt két sajátos elemmel rendelkezett. Egyrészt hős nemcsak tiszt, hanem rangtól füg-
getlenül minden katona lehetett, másrészt túllépett a vezérhős–áldozathős klasszikus
típusain, s a hőstettek számtalan variációja jelent meg. Persze ezek rang és beosztás sze-
rint elkülönültek, vagyis mindenki annak megfelelően viselkedett és olyan hőstetteket
hajtott végre, ami beosztásának megfelelt.⁴⁰ Az így megalkotott katonaeidőkövetendő
példát állították a tisztek, az altisztek és közlegények (közhuszárok) számára. Közlebről
megvizsgálva azonban kitűnik, hogy utóbbi kettő között nem volt nagy eltérés, a közhu-
szárok és az altisztek által leggyakrabban végrehajtott hőstettek alapvetően megegyeztek.
Ide tartozott például a fogságba esett, illetve a harcra megsebesült bajtársak, tisz-
tek kimenekítése, védelmezése, a fogságból való megszökés és az ezredhez való visz-
zatérés, ágyúk és zászlók zsákmányolása, foglyok ejtése, ellenséges csapat kikémlése,
a harcban való egyéni kitűnés (mely nem jelentett egyet a hősi halállal). Az altiszt és
a közlegény között csupán néha történt kisebb megkülönböztetés, amennyiben a fenti
hőstetteket előbbi vezetésével hajtották végre (egyfajta kisebb vezérhős megjelenése). Ez
azonban nem volt törvényszerű. Mindezek alapján egy olyan katonaeidőkövetendő ki-
munka fő jellegzetességei tulajdonképpen a klasszikus katonaeidőkövetendő: hűség, bátor-
ság, kötelességtudat, áldozatkészség, bajtársiasság, a feljebbvaló parancsainak követése,
az engedelmesség. Ehhez párosult esetenként az altisztek kisebb vezérhős szerepe, mely
azonban semmilyen módon nem veszélyeztette a tiszt autoritását.

³⁷ Spezialgeschichte 1876. 8. o.

³⁸ A cs. (és) kir. 11. huszárezredet 1762-ben alapította Mária Terézia, akkor még az erdélyi határőrvidék
részeként, székely határőr-huszárezredként. Részt vett a bajor örökösödési háborúban, az osztrák–oros–török
háborúban, a francia háborúban és az 1848–1849-es harcokban. A határőrvidék feloszlását követően 1851-
ben rendes lovasezreddé alakították. 1859-ben és 1866-ban Itáliában harcolt. *Treuenfest* 1878.

³⁹ *Allmayer-Beck* 1985. 81. o.

⁴⁰ Ez európai jelenségnek számított, az osztrák ezredtörténetek ebben nem tértek el német vagy francia
társaiktól. *Meteling* 2012a. 37–38. o.

A közlegényi és altiszti katonaideáltól és hóstípustól markánsan eltért a tisztké. Noha természetesen ők is rendelkeztek a fent felsorolt katonaerényekkel, emellett azonban egyértelműen kibontakozik a klasszikus arisztokrata vezérhős alakja. A jó tiszt ennek megfelelően személyes példát állít bátorságával beosztottjai elé, lovon ülve, mindenki számára jól látható helyen, emberei élén indítja meg a lovasrohamot. Utóbbi természetesen, mint lovas fegyvernem tisztjének a sajátja. Fontos tulajdonsága a becsület, a magabiztosság, a jó helyzetfelismerés, a csata döntő pillanatának meglátása.

A harcban követendő katonaideál felvázolása mellett a hőskultusznak volt egy központi fontosságú eleme, mégpedig a katonaerények élén álló uralkodóhűség és a hazaszeretet. Az ezred hóstettei ugyanis természetesen nem voltak öncélúak, értelmüket igazából csak az uralkodó szolgálata, a trón és a Monarchia védelme révén nyerték el. Noha az uralkodó személye valamilyen formában állandóan jelen volt az ezredtörténetben, ez a szempont a válságos időszakok idején kapott nagyobb hangsúlyt, így például az 1848–1849-es események tárgyalásakor. Ennek értékelését talán érdemes részletesebben is megvizsgálni, mivel a közös hadseregben egy általános és a dualizmus idején nagyon is élő problémáról volt szó, melynek megítélése ráadásul alapvetően eltért a hadseregben és a magyar társadalomban.

Mielőtt azonban erre rátérnénk, érdemes a forradalom és a szabadságharc általános megítélését szemügyre venni az ezredtörténetben. E két történeti jelenség ugyanis szorosan összekapcsolódott a társadalmi felfordulás és káosz képzetével: nemzetiségi villongások törnek ki, falvakat égetnek fel, nőket és gyerekeket gyilkolnak le. Ehhez hasonló egyébként a francia forradalmi és napóleoni háborúk értékelése is, ahol mindezek mellett felbukkan még a rémuralom és az elnyomás képe is. Vagyis a kor három nagy társadalmi–politikai jelenségéhez: a forradalomhoz, a nacionalizmushoz, illetve a republikanizmushoz csupa negatív konnotációk kapcsolódtak. Ezekkel szemben állt a császárhűség és a hazaszeretet, melyek a szabadság, a béke, a társadalmi rend és a népek közötti egyetértés szimbólumaként tűntek fel. Ebből következően az 1848–49-es események is elsősorban morális válságként jelentek meg, amikor a forradalmi hullám hatására megingott a Monarchia alattvalóiban a hagyományos császárhűség. Ez alól egyedüli kivételt a cs. kir. hadsereg képezett, mely kitartva az ősi hűségen, megvédte a trónt.

A fentiek nagyban meghatározták magának a 11. huszárezred szerepének az értékelését is, ami egyben a problémákat is okozta. Az ezred ugyanis 1848–49-ben két részre szakadt: a nagyobbik, főleg székelyekből álló része a szabadságharc oldalára állt, a kisebbik, elsősorban román legénységből álló rész a cs. kir. hadsereg oldalán harcolt. A szakadás tényét nem lehetett tagadni, de a szerző mindössze néhány sorban intézte el a kérdést (a nemzetiségi szempont említése nélkül): „Az agitáció tulajdonképpeni gócpontja Székelyföldön volt, és mivel nem lehet feladata egy ezredtörténetnek a politikai események felvázolása, ezért csak annyit említünk meg, hogy az ezred ottani részei nem a császári hadtesttel egyesültek.”⁴¹ A továbbiakban a cs. kir. seregeket elhagyókat nem tekintette az ezred részének, s nem foglalkozott velük. A felkelők oldalára való átállást ugyanis lényegében árulásként, dezertálásként (a zászló elhagyásaként) értelmezte, mely hűtlenséget jelentett az uralkodóhoz, az eskühöz és így az ezred örökségéhez és szelleméhez. Utóbbi hordozójává a cs. kir. hadseregben maradt csapatostek és katonák váltak, még

⁴¹ *Treuenfest* 1878. 327. o.

akkor is, ha az ezredet elhagyók tették ki az alakulat és a tisztikar nagyobbik részét (az ezredparancsnokkal együtt). Ilyen rendkívüli körülmények között önmagában a császárhűség vált hőstetté, követendő példává. Így adta például „Kádár János és Kiss György közhusár a valódi katonahűség legszebb bizonyítékát”,⁴² vagy Jacob Flora káplár, aki „30 felszerelt lovú huszárral, a legnehezebb körülmények között verekedte át magát az ellenséges előőrsökön, és 20 mérföldön át a legnagyobb nélkülözésekkel megküzdve, a legelhagyottabb vidékeken keresztül vonult be Suini kapitányhoz, ahol ujjongással fogadták.”⁴³ Az 1848–1849-es események ezreden belüli felfogását jól illusztrálja Bujanovics ezredparancsnoknak 1862-ben a 100 éves jubileumi ünnepségeken elmondott beszéde, melyben az ezredtörténet tanúsága szerint a következőképpen emlékezett meg ezekről az évekről: „...a vészterhes 1848-as év, amikor az emberek árulása, elvakultsága és romlottsága a legmagasabb fokra hágott, nem tudta ezeket teljesen [a katonaevényeket] összetörni. Köszönhetően néhány nemes és elszánt ember fáradozásának, sokan megmaradtak a Császárukhoz fűződő ősi hűségen, akik a forradalmat hősiezen és minden személyes érdek csodálatraméltó feláldozásával kitarotán harcolva, végül egészen le nem győzték.”⁴⁴ A katonaevények és a császárhűség azért volt különösen fontos, mivel „ha ebben a hitvallásban áll életünk és halálunk, akkor bizonyára a minden seregek mindenható Ura is kegyelmes lesz lelkünkkel, s ugyanígy vitéz elődeink lelkével is, akik vérüket ontották az ezred dicsőségéért.”⁴⁵ A hűség itt már egyenesen vallási színezetet kapott, hiszen a dezertálók egyrészt esküt szegtek, másrészt a császár Isten kegyelméből uralkodott, vagyis a császár elleni lázadás egyben Isten akarata elleni lázadás volt. S így az árulással nemcsak saját, de az elődök lelki üdvét is kockára tették.

Jól látható, hogy ez az ezredhagyomány szöges ellentétben állt és áll a magyar történeti emlékezettel. Előbbi értelmezése szerint ugyanis amennyiben az udvar és a magyar kormány szakításakor az alakulat nem az előbbit választotta, akkor az a megszűnésével volt egyenértékű, s hagyományának és szellemének hordozóivá azon tiszték váltak, akik a császár hűségén maradtak; ha pedig szakadás történt, akkor a császárhű részt tekintette jogutódnak, harcoljon az Magyarországon, Itáliában vagy a birodalom más részén. Ugyanakkor feltétlenül meg kell említeni, hogy 1848–49-nek az ezredtörténetekben való ábrázolása sokszor némileg bonyolultabb, mint ahogyan azt a 11. huszárezred esetében Treuenfest megoldotta. Gyakran ugyanis a szerző a teljes mellőzés helyett röviden megemlékezett az ezred azon részeinek sorsáról is, melyek a magyarok oldalán harcoltak (a határvonalat ebben az esetben szinte mindig az október 3-i manifesztum jelentette). Ilyenkor az ezredtörténet általában részletes magyarázattal szolgál az okokról, így például a bonyolult politikai, hadi helyzetről, a szerencsétlen körülményekről, vagy éppen a magyar radikálisok és Kossuth „korrumpáló” tevékenységéről, ezzel sokszor még megetgetve is az adott csapattestet. Az olvasót azonban még ekkor sem hagyja bizonytalanságban. A magyarok oldalán harcoló alakulatrészek történetének ismertetése általában rövidebb, jórészt az események felsorolására szorítkozik, a hőskultusz pedig teljesen hiányzik belőle. Sőt, számos esetben éppen az ezred azon tisztjeinek egyéni történeteit,

⁴² *Treuenfest* 1878. 328. o.

⁴³ Uo.

⁴⁴ *Treuenfest* 1878. 376. o.

⁴⁵ *Treuenfest* 1878. 377. o.

sorsát emelik ki a szerzők, akik a császárhoz hűek maradtak.⁴⁶ Mindezt azért fontos hangsúlyozni, mert a magyar történelmi emlékezet mindennek az ellenkezőjét vallotta és vallja mind a mai napig, mely azonban egy olyan alternatív tradíció, mely csak a magyar társadalom emlékezetében létezik, s az soha nem képezte az illető ezred hagyományának a részét.

Mielőtt tovább lépnénk, az ezredtörténetekkel kapcsolatban még egy dologra ki kell térnünk. Felmerülhet ugyanis a kérdés, hogy milyen hagyományt tudtak azon alakulatok felmutatni, melyeknek egyáltalán nem volt háborús múltja, így például az 1882-ben létrehozott 22 új gyalogezred. Ezek közül csak néhánynak volt nyomtatott ezredtörténete, ami azonban nem jelentette azt, hogy ne lett volna saját ezredhagyományuk. Ennek vizsgálatára jó példával szolgál a 83. gyalogezred kéziratban fennmaradt története, mely az 1907. évi 25 éves jubileumra készült.⁴⁷ A kézirat szerzője az ezred egyik tisztje, Karl von Möller kapitány volt, aki sok szempontból rendkívül tanulságos és beszédes ezredtörténetet állított össze. A kötet az előszót és a bevezetőt nem számítva négy fő részből áll: az első a törzsezredek, a második a hadkiegészítő-kerület, a harmadik magának a 83. gyalogezrednek a történetével foglalkozik, a negyedik a nagyobb hőstettek bemutatására, felsorolására szolgál. A második fejezet jelentőségével a későbbiekben még foglalkozunk, most számunkra elsősorban az első és a negyedik érdekes. A szerző ugyanis a rövid fennállás okozta hősi múlt hiányát egyszerűen úgy hidalta át, hogy az elődalakulatok történetét emelte át művébe. Erről a következőképpen ír: „Valamennyi régi ezrednek a története, melyek 1882-ben az ötödik zászlóaljukat átadták az ezred megalapítására, a mi történetünk is, egy történet tele hőstettekkel, a harci szellem egy eposza, egy világtörténelmi dráma sorozata.”⁴⁸ A 83. gyalogezred törzsezredeit a 29., 33., 43. és 61. gyalogezredek adták, melyek közül a legrégebbi az 1709-ben alapított 29. gyalogezred volt. Ennek ellenére az alapításmitoszt még régebbre, egészen Bécs 1683-as török ostromáig vezette vissza a szerző. A 11. huszárezred történetétől eltérően azonban a hősi tettek ismertetését alapvetően nem az eseménytörténetbe szőtte bele, hanem külön fejezetet szentelt nekik. Ugyanakkor meg kell említenünk, hogy a hagyomány illetően feltalálása nem kizárólag a fiatal alakulatok sajátja volt, a minél régebbi múlt felmutatása érdekében ugyanis a régebbi ezredek is számos vargabetűt tettek ezredtörténeteikben, bár a kontinuitás megéléte végig kimutatható.

Az ezredtörténetekről itt természetesen csak egy általános képet tudunk nyújtani, így nem térhetünk ki több fontos szempontra sem. Érdekes kérdésként merülhetnek fel a továbbiakban például a fegyvernemi sajátosságok, a szerző személye (hivatásos történetíró, illetve az ezred egyik tisztje által írt ezredtörténetek közötti eltérések), vagy a megjelenés időpontja (milyen különbségek vannak az 1850-es, 1860-as években és a századfordulón írtak között). Emellett külön figyelmet érdemelnének a kifejezetten gyakorlati funkciót betöltő (sokszor magyar nyelvű) rövid kivonatok, érdemkönyvek, melyek

⁴⁶ Lásd például: Mayer 1875. 409–445. o.; Ebhardt 1888. 710–716. o.; Kirchner 1895. 420–433. o.; Finke 1896. II. Bd. 954–974. o.; Weissenbacher 1896. 543–556. o.; Némileg kilóg a 60. gyalogezred, melynek ezredtörténetének szerzője meglehetősen részletes leírást ad a korszakról. *Virtuolog* 1871. 245–404. o.

⁴⁷ A 83. gyalogezredet 1882-ben alapították, ekkor a legénységét még a Bánságból kapta, fehértemplomi központtal. 1893-ban új hadkiegészítő-területet kapott Vas vármegyében, Szombathely központtal. *Wrede* 1898. 592. o.

⁴⁸ Möller, 8. o.

a legénységi és altiszti iskolák számára készültek. Ehhez hasonlóan az egyedi sajátosságokról sem szabad megfeledkezni, így például a 11. huszárezred hagyományában fontos szerepet játszott annak székely határőr múltja. Végül felmerülhet a motorizáció következtében a korban újonnan megjelenő kisebb technikai csapatok kérdése is.

Az ezredtörténet által kanonizált hősi múlt ápolásában különösen fontos szerepet játszottak a különböző rítusok, melyek közül a legfontosabbak a negyedszázadonként megült jubileumi ünnepek, a zászlószentelések (ezek a korban ritkának számítottak), valamint a dualizmus idejében elterjedő ezredünnepek (Regimentsgedenktag) voltak. Utóbbiak jelentősége abban állt, hogy minden évben megtartották őket. Az ezredünnepek az alakulat történetében kiemelkedő jelentőségű esemény volt, melynek a napja túlnyomórészt csata-évfordulóra esett, bár nem kizárólag. A 8. dragonyosezred például június 5-e mellett döntött, 1619-ben ugyanis jogelődje ezen a napon szabadította ki II. Ferdinándot a Hofburgból a protestáns rendek kezéből; vagy a 11. dragonyosezred augusztus 4-ét választotta, mert 1843-ban ekkor lett Ferenc József az ezred tulajdonosa. A háború előtt a legtöbb alakulatnak egyébként már volt ezredünnepe: a 102 gyalogezred közül 78-nak, a bosnyák ezredeknek, a császárvadászoknak, a 32 vadászzászlóaljából 27-nek, a 44 lovasezred közül pedig 36-nak, valamint számos tüzeralakulatnak is. Azok az ezrednek, melyeknek nem volt harci múltja, de választottak maguknak ezredünnepet, az ezredtörténetek mintájára valamelyik elődalakulat történetéből emeltek át egy jelentősebb eseményt.⁴⁹ A nagyobb ünnepek (főleg jubileumi ünnepek) alkalmából egyébként sok alakulat adott ki ezredalbumokat, emléklapokat, képeslapokat vagy bélyegeket.

A hősi múlt ápolására szolgáltak még az ekkoriban megjelenő háborús emlékművek és az ezredmúzeumok is. Előbbiek különösen Bosznia okkupációját követően kezdtek elterjedni, utóbbiak azonban rendkívül ritkának számítottak, olyannyira, hogy mindössze kettő ilyen létezett: Innsbruckban az 1880-ban megnyitott *Kaiserjägermuseum*, valamint a 16. gyalogezredé Varasdon.⁵⁰

Az ezredkultúrának a fentiekén túl még számos más összetevője is volt, melyekről most csak röviden fogunk szólni. Mindenekelőtt ide tartoztak az ezredindulók, valamint a cs. (és) kir. hadsereg közös történeti indulóinak a használati joga. Utóbbiakat 1897-ben utalták ki azon ezredeknek, melyekhez az adott zenemű valamilyen formában kapcsolódott. Az 5. Radetzky-huszárezred kapta meg például a Radetzky-indulót, vagy az 1. gyalogezred a Trautenau-indulót, mivel az alakulat ezredünnepe az 1866. június 27-i trautenauai csata volt. A használati jog a gyakorlatban annyit jelentett, hogy az ezred nagyobb események, ünnepek alkalmával elővezetésekor játszhatta őket, valamint az alakulat (vagy annak egyes részei) fogadása, illetve búcsúztatása alkalmából a különböző helyőrségeken is ezt kellett játszaniuk az ottani cs. (és) kir., illetve honvédszenekaroknak. Ugyanakkor akárcsak a zászlók esetében, itt is meg kell jegyezni, hogy ezredzenekara (így ezredindulói is) a hadseregben 1868 után mindössze a gyalogságnak volt, a vadászok, a lovasság és a tüzérség zenekarait feloszlatták. A gyalogságon belül azonban rendkívül fontos szerepet játszottak, s jóllehet annak fenntartása súlyos anyagi terhet jelentett az ezred tisztikara számára, presztízsokokból vállalták azt. A nemzeti és kulturális sokszí-

⁴⁹ ÖULK Ergänzungsheft 9., 13., 18–93. o.

⁵⁰ *Woinowits von Jardol* 1914. 13. o.

nűségének köszönhetően igen gazdag zenei élettel rendelkező Monarchia gyakran nemzetközi hírű ezredzenekarai között így sokszor ádáz verseny folyt.⁵¹

Végezetül, az uralkodó által valamilyen jelentős harci tett emlékére, vagy az ezred hűségének rendkívüli megnyilatkozásáért adományozott ezredprivilegiumokat kell megemlíteni, melyek egy-egy különleges jogra vagy gyakorlatra vonatkoztak. Jóllehet az ezredprivilegiumok többsége nem ennek a kornak a termékei, hiszen sokuk még a XVIII. századra nyúltak vissza, de az ezred egyediségének hangsúlyozásában fontos szerepet töltek be.⁵²

Az ezred és a civil társadalom kapcsolata

A civil–katonai kapcsolatok alakulásában a XIX. század második felében három tényezőnek volt meghatározó szerepe Európában: az általános hadkötelezettség és a területiális hadszervezet bevezetésének, valamint a kaszárnyaépítéseknek. Az általános hadkötelezettség révén létrejövő néphadseregeknek köszönhetően alakulhatott ki a „nemzet fegyverben” (a francia „*nation en armes*”, vagy a porosz/német „*Volk in Waffen*”) képze, ami a nyilvános reprezentációban a hadsereget a nemzet szimbólumává emelte, s ezzel a nemzetfogalom, a nemzeti identitás szerves részévé és a „nemzet iskolájává” vált. Ahhoz azonban, hogy a hadsereg elfoglalja a maga helyét a társadalomban, a civil lakosság és a katonaság közötti mindennapi kapcsolatok terén is jelentős változásokra volt szükség, s ebben a területiális hadseregszervezet és az egyenkénti elhelyezés megszűnése hozott fordulatot.⁵³ Előbbi következtében egyrészt a helyőrségi feladatokat ellátó ezredek túlnyomórészt helyben sorozott legénységből álltak, másrészt az állandó elhelyezésnek köszönhetően a tisztikar és a civil társadalom szorosan össze tudott fonódni. Ennél azonban a területiális hadszervezet jóval többel járt: az ezredek a katonai kultúra közvetítőjeként egy sajátos vonzerővel és üzenettel bírtak, mely jelentős szerepet játszott abban, hogy a hadsereg elfoglalja a maga helyét a társadalomban. Sőt, az ezredideológiákban sokszor helyet kaptak azok a régiók, városok, ahonnan az alakulat a legénységét kapta (mint az ezred szűkebb hazája), a város pedig a nyilvános reprezentációban a maga történetét összekapcsolhatta az ezredével, ezzel részesülve annak hősi múltjából. Nem véletlen, hogy egy ezred megítélését jelentős mértékben befolyásolta annak állomáshelye, valamint sorozási területe, és fordítva, egy nagy presztízsű ezredből számos területen profitálhatott a város is. Éppen ezért a városok számára elsősorban kulturális és reprezentációs szempontból volt fontos a katonai helyőrségek megléte és csak másodsorban gazdaságiból.⁵⁴

Az Osztrák–Magyar Monarchiában az általános hadkötelezettséget 1868-ban vezették be, de kivételes helyzete miatt a „nemzet fegyverben” elgondolás egy igen sajátos transzformáción ment keresztül. A birodalom soknemzetiségű jellege ugyanis megjelent a hadseregen belül is, s ennek következtében egy olyan, Európában egyedülálló koncepció alakult ki, ami az uralkodó és a közös haza iránti hűség ideáján, valamint az egyes nemzetiségek egyenlőségén alapult. Mivel nem létezett domináns nemzet, a cs. (és) kir. hadsereg

⁵¹ Lucas 1987. 213–217. o.

⁵² Részletesen: Molnár 1891.

⁵³ Vogel 1997. 32–34. o.; Frevert 2004. 4. o.; Meteling 2012a. 25. o.

⁵⁴ Meteling 2005. 44–45., 48–50. o.

sem a fegyverben álló nemzetet, hanem az (államjogilag tulajdonképpen nem is létező) összbirodalom népeinek közösségét szimbolizálta („Völker in Waffen – für Gott, Kaiser und Vaterland”). Éppen ezért a hadsereg nem is válhatott a „nemzet iskolájává”, sokkal inkább a nép vagy a népek iskolája volt („Schule des Volkes”). Ez az összbirodalmi koncepció számos konfliktus gyökerévé vált, különösen Magyarországon, mely (ellentétben Ciszlajtániával) nemzetállamként definiálta magát, s ezt érvényesíteni akarta a hadseregben belül is. Soknemzetiségű és sokvallású jellege miatt azonban a működőképességének megőrzése érdekében távol akarta tartani magától a nacionalizmust, így a fenti koncepció a Monarchia felbomlásáig lényegében érintetlenül maradt.⁵⁵ Ennek megjelenését az ezredideológiákban az előző fejezetben mutattuk be részletesen.

Az általános hadkötelezettséggel szemben a területiális rendszert viszonylag megkésve, a nagyhatalmak közül utolsóként, 1882-ben vezették be Friedrich von Beck-Rzikowsky vezérkari főnök reformjaival. Ebben nagy szerepe volt Albrecht főhercegnek, aki attól tartott, hogy ez a lépés aláassa a hadsereg egységét, s végső soron annak nacionalizálásához, helyi milíciák létrejöttéhez fog vezetni, melyek a regionális érdekeket előbbre helyezik az egész Monarchia védelmének. Ennek ellenére Beck sikeresen keresztülvitte reformelképzeléseit, még ha eredeti tervei nem is valósulhattak meg maradéktalanul. Az újjászervezett gyalogezerdek négy zászlóaljja közül egynek állandóan a hadkiegészítő-parancsnokság mellett kellett állomásoznia, míg a fennmaradó három esetében elég volt, ha azokat a hadtestparancsnokság területén helyezték el. A lovasság és a tüzérség kiegészítése ettől némileg eltért, mivel azok egy-egy hadtestparancsnokság egész területéről kaptak legénységet; míg az előbbi esetében a területiális elv kevésbé érvényesült, az utóbbinál teljes mértékben. Mindemellett a szigorú területiális elvet nem lehetett maradéktalanul keresztülvinni, mivel Bosznia megszállására, Galícia védelmére, valamint a jelentősebb helyőrségek (mint Bécs és Budapest) ellátására nagyobb létszámú katonaságra volt szükség.⁵⁶

A Monarchia sajátos helyzete miatt azt hihetnénk, hogy a lokalitás nem játszhatott szerepet az ezredideológiákban, ám ez korántsem volt így. Erre utal egy 1899-ben, az *Organ der Militärwissenschaftlichen Vereine* hasábjain megjelent tanulmány. A szerző ebben arra hívta fel a figyelmet, hogy mivel a területiális hadszervezetnek köszönhetően az egyes ezredekben egy-egy szűkebb terület fiait szolgálták, akiket a lokalitás mellett sokszor baráti, sőt rokoni kapcsolatok is összefűztek, alkalmas lehetett egy sajátos lokálpatriotizmus kialakítására. Ennek legfőbb eszközét az alakulat saját hősi múltjában látta a szerző, mely által lehetségesnek tartotta a lokalitás összekötését a közös hazával, ezzel nemcsak áthidalva a kettő között esetleg fennálló ellentéteket, de ily módon terjesztve az osztrák állameszmét és uralkodó iránti lojalitást.⁵⁷

Hogy mindez nemcsak elmélet szintjén létezett, arra jól rávilágít a 83. gyalogezred ezredtörténete. Mint arra már korábban utaltunk, a szerző egy teljes fejezetet szentelt a hadkiegészítő-terület történetének. Az ezred 1882-es megalakulásakor a legénységét még a Bánságból kapta (fehértemplomi központtal), 1893-ban azonban a hadkiegészítő-parancsnokságot áthelyezték Szombathelyre, s az újoncok ettől kezdve Vas vármegyé-

⁵⁵ *Allmayer-Beck* 1987. 88–99. o.; *Hämmerle* 2004. 175–185. o.; *Hämmerle* 2007. 227–233. o.

⁵⁶ *Lackey* 1995. 105–112. o.; *Wagner* 1987. 431–438. o.

⁵⁷ *Die Pflge der Geschichte in der Armee*, 248–252. o.

ből érkeztek. Ennek megfelelően az ezredtörténetbe Szombathely és Vas vármegye története került be. Előbbi ismertetése az ókori Savariával kezdődik, míg utóbbi esetében a szerző bemutatja a fontosabb településeket, a területhez kapcsolódó nevezetesebb hadi eseményeket, sőt röviden megemlékezik azon alakulatokról és azok főbb harci tetteiről, melyek korábban a vármegyéből kapták a legénységüket. Összeköti tehát a legénység szűkebb pátriájának hősi múltját (természetesen a Monarchia nagy történetével összhangban) az ezredével. A helytörténet beillesztését az ezredtörténetbe a szerző több tényezővel is magyarázza. Egyrészt a főleg egyszerű földművelő népből álló legénység érdeklődését véleménye szerint sokkal könnyebb felébreszteni saját őseinek a tetteivel, másrészt egy ezred értékének a megítélésben a „szűkebb szülőföld” tulajdonságai legalább ugyanolyan fontosak, mint „a tágabb hazáé”. Adott területről származó legénység ugyanis adott történelmi és katonai hagyománnyal rendelkezett, mely legalább ugyanolyan mértékben meghatározta az ezred értékét, mint saját hősi múltja. Másrészt a sorozási terület múltja egyben azt is előrevetítette, hogy az alakulattól milyen dicső tetteket lehetett elvárni a jövőben.⁵⁸ Ennek lényegére az 1907-es jubileumi ünnepek mutatnak rá, mikor a 83. gyalogezred Szombathelyen állomásozó zászlóalja számára Tormássy Dezső százados beszédében például a következőket mondta: „Ma még csak azon ezredek hadi erényeire és hősi tetteire lehetünk büszkék, amelyekből alakult; de ti, Jurisics és fegyvertársainak utódai már ezeknek hőstetteire lehettek büszkék.”⁵⁹ Nem véletlen, hogy a szerző a vasi legényeket, akiknek elődeit többek Kőszeg hős védői reprezentálták, kitűnő katonáknak tartotta.⁶⁰

Legalább ugyanennyire érdekes, igaz sokkal problematikusabb a kérdés másik oldala, vagyis, hogy a magyarországi városok miként tekintettek háziezredeikre, helyőrségeikre. Pusztán az összbirodalmat szimbolizáló entitást láttak bennük, mellyel ugyan a századfordulóra megbékélt a magyar társadalom, de azonosulni végső soron nem tudott vele, vagy ennél többet? Azaz mennyire lehet a magyar társadalomnak a közös hadsereghez, mint egészhez, illetve adott városnak, régióknak (vármegyének) egy-egy ezredhez való viszonya közé egyenlőségjelet tenni (miközben természetesen teljesen különválasztani sem lehet)? A lokalitás képezhetett-e hidat a hadsereg és a magyar társadalom között, kikerülve a nacionalizmus és szupranacionalizmus látszólag feloldhatatlan problematikáját? Mindez természetesen elsősorban azon múlt, hogy mennyire tudott összefonódni a katonaság és a helyi társadalom. Részletes vizsgálatba itt aligha kezdhetünk, a probléma egyik aspektusának megvilágítására azonban érdemes két jól bevált példánkhoz nyúlni. A 11. huszárezred és a 83. gyalogezred közös pontja ugyanis Vas vármegye volt. Utóbbi legénységét innen kapta, s egy zászlóalja 1897 óta Szombathelyen, egy másik pedig 1907-től Kőszegen állomásozott (de az ezredtörzs nem a vármegyében volt elhelyezve), míg a 11. huszárezred legénysége nagy részét Vas, illetve Zala vármegyéből kapta, miközben a teljes ezred 1889-től Szombathelyen állomásozott, s csak közvetlenül a háború előtt helyezték át Galíciába. Mindennek látványos következményei voltak a tisztikar összetételében. A 83-asok esetében például a hadkiegészítő-parancsnokság 1893-as felállítását követően a vármegyéből kikerülő tartalékos tisztek rendkívül látványos mértékben kezdtek el tömörülni az ezredben, olyannyira, hogy alig tizenhárom év múlva, 1906-ban tar-

⁵⁸ Möller, 9–10. o.

⁵⁹ Jubiláló gyalogezred. *Vasvármegye*, 19. (1907) 220. sz. 3. o.

⁶⁰ Möller, 278. o.

talékos tisztikarának már majdnem 40%-a Vas vármegyei születésű vagy illetőségű személy volt. Noha hasonló arányokat az aktív tisztikartól aligha várhatunk el, de mindenképpen jelzésértékű, hogy ugyanekkor már öt vasi is szolgált közöttük.⁶¹ Hasonló folyamatnak lehetünk tanúi a 11. huszárezred esetében is, ahová különösen a vármegyei nemesség küldte előszeretettel fiait. Így 1906-ban az aktív és a tartalékos tisztek között egy sor vasi család (Vidos, Weöres, Reiszig, beódi Balogh, Chernel, Radó, Bogdány, Istóczy, Schey) tagjainak neve olvasható. A szám még nagyobb lenne, ha azokat a soproni, zalai, vagy győri családokat is ide sorolnánk, akik rendkívül szoros kapcsolatban álltak Vas vármegyével.⁶² Kijelenthető, hogy a vármegye és az ezredek között szoros kapcsolat alakult ki, ami a tisztikar összetételében is tetten érhető. Mindezt természetesen a tisztek és a helyi társadalmi elit közötti házassági kapcsolatok ismerete tovább árnyalhatja.

Az ezredidentitás kérdése

Ernest Renan 1882-es elhíresült előadásában, mint jól ismert, a következőképpen fogalmazott a nemzetről: „A nemzet: lélek, szellemi alapelv. Ezt a lelket, ezt a szellemi princípiumot két dolog alkotja, mely azonban voltaképp egy. Az első a múltban gyökeredzik, a másik a jelenben. Az egyik: emlékek gazdag örökségének közös birtoklása, a másik: a jelenlegi megegyezés, vágy arra, hogy közösen éljünk, annak szándéka, hogy a továbbiakban is kamatoztassuk az osztatlanul kapott örökséget... Valamennyi kultusz közül az ősök tisztelete a legjogosabb: ők alakítottak bennünket olyanná, amilyenek vagyunk. Hősi múlt, nagy férfiak, dicsőség (az igazi dicsőség) – íme, ez az a társadalmi tőke, melyre föl lehet építeni a nemzeti elvet. Közös dicsőséggel rendelkezni a múltban, közös akarattal a jelenben; nagy közös tetteket véghezvinni a múltban, azt akarni, hogy a jövőben is nagy cselekedeteket hajtsunk végre – íme, egy nép létének alapfeltételei... A nemzet tehát egyetlen roppant szolidaritás, melynek lényeges alkotóelemét jelentik azok az áldozatok, amelyeket ősünk hoztak és azok, amelyeket mi vagyunk készek a jövőben meghozni. Feltételezi a múltat, de a jelen a foglalata, ama kézzelfogható tény következtében, hogy valamennyien világosan kifejezzük szándékunkat: folytatni kívánjuk a közös életet.”⁶³ Azért idéztük ilyen hosszban a neves XIX. századi francia gondolkodót, mert azok teljesen megfeleltethetőek az ezredekről és az ezredideológiákról korábban kifejtettekkel. A nemzetközi szakirodalom ismertetésénél már utaltunk rá, hogy nyugaton az ezredideológiák egyik célja tulajdonképpen egyfajta kollektív identitás megteremtése volt.

Amennyiben az ezredet egy identításkonstrukcióként szemléljük, akkor alapvetően két fő jellegzetességet állapíthatunk meg. Egyrészt kialakulása egyszerre egy belső önmeghatározási és egy külső kategorizációs folyamatnak az eredménye. Miközben ugyanis az ezredkultúrát maguk az ezredek alakították, addig az identifikálás alapját képező nevet és a vizuális elkülönülést lehetővé tevő egyenruhát (sőt, magát a zászlót is) külső hatalom határozta meg. Másrészt az ezredidentitás alapvetően egy kulturális identitás, amennyiben az ezred fogalmát az ezredkultúra töltötte meg tartalommal, mellyel annak tagjai

⁶¹ Möller, 387–400. o.

⁶² Schematismus für 1906. 752–753. o.

⁶³ Renan 1995. 185–186. o.

azonosulhattak. Ebben központi szerepet kapott a hagyomány feltalálása, a hőskultusz és a hozzá kapcsolódó szimbólumok és rítusok.⁶⁴

Noha ezek alapján a közös hadsereg ezredideológiái is alkalmasak voltak egyfajta ezredidentitás létrehozására, a gyakorlatban azonban több probléma is felmerül. A kollektív identitás ugyanis, ahogy arra Jan Assmann felhívja a figyelmet, „azonosulás kérdése a részt vevő egyének részéről: önmagában nem létezik, hanem csak annyiban, amennyiben egyesek hitet tesznek mellette. Ereje attól függ, mennyire él elevenen a csoporttagok tudatában, mennyire képes motiválni a gondolkodásukat és a cselekvésüket.” Éppen ezért „a kollektív identitást fel lehet adni... a tartalmatlanságig fakulhat.”⁶⁵ Vagyis nem elég a különböző kulturális reprezentációk megléte, ha azzal a tagok nem azonosultak. Ezzel kapcsolatban azonban mind a tisztikar (vagyis az ezredideológiák legfőbb hordozóinak és alakítóinak), mind pedig a legénység esetében számos probléma merül fel. Előbbi esetben egyrészt a közös hadseregben az ezrednek nem volt beleszólása tisztikara alakításába, másrészt bevett gyakorlatnak számított a tisztek rendszeres áthelyezése. Ennek éppen az volt a célja, hogy megőrizze a tisztikar egységét. Ezt a szakirodalomban általánosan elfogadott, de részleteiben nem vizsgált tételt érdemes közelebbről is szemügyre venni. Továbbra is jól bevált példánknál maradva nézzük meg, hogyan alakult a 11. huszárezred tisztikara az 1900. évi sematizmust alapul véve. Ekkor az ezredben 44 tiszt és egy kadét szolgált, akik 1914-ig átlagosan 15,3 évet töltöttek el az ezredben (a háború kitörését, s így az 1914. évi sematizmust vettem végpontnak). A számokat rangonként vizsgálva természetesen jelentős különbségek figyelhetők meg. Míg a hadnagyok és főhadnagyok 11,2 illetve 13,7 évet szolgáltak átlagosan, addig az őrnagyok és kapitányok 27 illetve 21,8 évet. Az ezred két őrnagya 22 és 32 évet töltött el az alakulat kötelékében, míg a tizenegy kapitány közül négy is több mint 30 évet szolgált, másik kettő több mint 20 évet, egy 19, egy pedig 18 évet. Hasonló, 20 év körüli szolgálati idővel számos főhadnagy esetében is találkozhatunk. Végül pedig érdemes kiemelni, hogy a vizsgált 45 személy közül tízen is ott voltak még a tisztikarban, amikor 1914-ben kitört a háború.⁶⁶

Ezek alapján azt lehet mondani, hogy noha különböző okok miatt (áthelyezések, nyugdíjazás, tartalékba vonulás) volt fluktuáció az ezred tisztikarán belül, s több tiszt is mindössze pár évet töltött el az ezredben, ennek ellenére végig jelen volt egy olyan jelentős magja a tisztikarnak, mely hordozója és közvetítője lehetett az ezredidentitásnak. Ebből a szempontból különösen fontos körülmény, hogy a törzstisztek döntő többsége házon belülről került ki, akik pályafutásukat még hadnagyként vagy kadétként az ezredben kezdték. Ugyanakkor ezzel együtt is jogosan merülhet fel a kérdés, hogy ha a lovasság esetében (mely elit fegyvernem volt) ezt tipikus jelenségként értékeljük, mennyiben állhat ez például a gyalogságra, ahol jóval gyakoribbak voltak az áthelyezések.

Egészen más problémák merülnek fel a legénység esetében szoros összefüggésben a Monarchia sokszínűségével. Egyrészt az ezredek nagy része többnyelvű volt, s bár a tiszteknek el kellett sajátítaniuk az ezrednyelveket, kérdéses, hogy ez milyen mértékben sikerült. Ez azért lényeges, mivel a legénységi és az altiszti iskolákban elvben nekik kellett oktatniuk, s az egyes ünnepekkor is ők magyarázták el az esemény fontosságát.

⁶⁴ Hall 1997. 69–70. o.; Jenkins 2005.

⁶⁵ Assmann 1992. 131–132. o.

⁶⁶ A Militár-Schematismus für 1875–1889. és Schematismus für 1890–1914 évfolyamai alapján.

Másrészt a különböző nemzetiségek kulturális színvonala, vagyis iskolázottsági foka hatalmas különbségeket mutatott: egy cseh, morva vagy alsó-ausztriai ezred legénységi iskoláiban teljesen más körülmények uralkodtak, mint egy bukovinai vagy galíciai ezredben. Magyarországon is jelentős eltérések voltak nyugati és a keleti sorozású ezredek között. Végül pedig nem szabad elfelejteni, hogy a hadsereg és így az ezredideológiák szupranacionális alapokon nyugvó jellege Magyarországon például szöges ellentétben állt az állam hivatalos ideológiájával, s a legénység az iskolából és otthonról sokszor teljesen eltérő nevelést, szemléletet hozott magával.

Mindezek ellenére kiemelendő, hogy a közös hadseregben is élt az ezredközösségeknek egy olyan képzete, ami ideális esetben úgy működött és épült fel, mint egy család.⁶⁷ Az ezredcsalád alapvetően kettős szinten működött: a tiszt és a közlegény közötti apa–fiú, valamint az egyes tagok közötti testvéri kapcsolat. A hadnagy vagy a százados nemcsak kiképzője, de egyben édesapja is volt a regrutáknak, aki a különböző származású, képzettségű, karakterű és tehetségű, egymásnak vadidegen fiatalokból katonát, férfit és testvért nevelt. Ugyanakkor a zászló alatt tiszt és közlegény, mint a császár katonája mégis egyenlőnek számított, akiknek közös volt a célja: az uralkodó szolgálata és a haza védelme.

Az ezredcsalád feje a tisztikar volt, melynek élén az ezredparancsnok állt. A tisztek az ezredben nemcsak együtt szolgáltak, de a pihenést és szórakozást is jórészt egymás körében töltötték, melynek leggyakoribb színtere a tiszti étkezde volt. A tiszti ebéd új jelenségnek számított, propagálásában nagy szerepe volt Rudolf főhercegnek, aki a 36. gyalogezred parancsnokaként 1878-tól kezdve honosította meg alakulatában.⁶⁸ A teljes hadseregben végül 1886-ban vezették be. A tiszti ebéden való részvételt illetően eltérő szabályok vonatkoztak az egyes tisztekre, elsősorban a családi állapotuk szerint, de bizonyos időközönként mindenkinek meg kellett rajta jelennie. Legfőbb célja a fiatal, valamint az ezredbe frissen áthelyezett új tisztek bevezetése az ezredcsaládba, a bajtársiasság, a katonai szellem és a hagyomány ápolása, ahol a tiszt egyben elsajátíthatta a megfelelő viselkedési normákat is.⁶⁹

A tiszti étkezde mellett (mely főleg vidéken gyakran egybe volt kötve a tiszti kaszinóval is) az ezredközösség összetartásában fontos szerepet játszottak a dualizmus második felében elterjedő ezredalapítványok. Ezeket általában (bár nem kizárólag) az ezred tulajdonosa hozta létre, s ő határozta meg a felhasználását is, de a kezelése az ezredtulajdonosra volt bízva. Ezen alapítványok azonban nem feltétlenül csak a tisztikar javára lettek létrehozva, melyre jól rávilágít például Albrecht főherceg 1894-ben ezredének létrehozott alapítványa. A 60 000 korona alaptőkájű jubileumi alapítvány kamatai felerészt a tisztikar céljait szolgálta (tiszti étkezés, ezredzenekar, ezredkönyvtár), fele részét pedig minden évben 12 altiszt között osztották fel.⁷⁰

⁶⁷ Gedanken 1869. 7. o.; Specialgeschichte 1876. 5. o.; Danczer 1889. 120. o.

⁶⁸ Danczer 1889. 120–121. o.

⁶⁹ Auffarth 1910. 253–258. o.

⁷⁰ Katonai Hírek – A 44. gyalogezred részére Albrecht főherceg által tett jubileumi alapítvány alapítólevele. *Katonai Lapok*, 10. (1894) 26. sz. 220. o.

Összegzés – az ezredideológiák funkciói

A XIX. század utolsó harmadában a cs. (és) kir. hadseregben is felvirágzott az ezredkultúra. Az ezredhagyomány ápolása azonban nem minden alakulatban volt egyformán erős, s ez még csak nem is állt közvetlen összefüggésben az ezred régiségével. Egy, az *Österreichische Militärische Zeitschrift*ben 1903-ban megjelent írásban például a szerző kiemeli, hogy sok fiatal ezredben sokkal nagyobb gondot fordítanak a hagyomány ápolására, mint számos gazdag tradícióval rendelkezőben.⁷¹ Erre utal az a körülmény is, hogy noha széles körben elterjedtek, de számos alakulat még így sem rendelkezett a háború kitörésekor ezredtörténettel vagy ezredünneppel. Ennek ellenére azonban elmondható, hogy a brit, francia vagy a német hadsereghez hasonlóan az ezredideológiák a közös hadseregen is általános jelenséggé váltak a korban. De tulajdonképpen milyen célt is szolgáltak, s mik voltak az elsődleges funkciói? A válasz a hadsereg és így az ezredek funkcióinak megfelelően többrétű, ezért érdemes különválasztani őket.

Az ezredek elsősorban katonai funkciót töltek be: itt kaptak kiképzést az újoncok és estek át a tüzkeresztségen. Éppen ezért katonai értelemben az ezredideológiák feladata a testületi szellem ápolása volt, az összetartozás-tudat és bajtársiasság érzésének megerősítése, valamint a katonarények propagálása. Előbbi részben összefüggött a tömeghadereg létrejöttével, hiszen miközben a lakosság mind nagyobb része kapott katonai kiképzést, a tényleges szolgálati idő a korábbiakhoz képest drasztikusan lecsökkent. A közös hadseregben a korábbi 8 év helyett háromra, később kettőre szállították le az aktív szolgálati időt, így a testületi szellem létrehozására és ápolására mind nagyobb gondot kellett fordítani.⁷² Ebben játszottak fontos szerepet az ezredideológiák. Ugyanakkor ezzel együtt egyfajta viselkedésmintát, katonaidélt is közvetítettek, melyeket a katonáknak a harcban elvileg követniük kellett. Ez persze alapvetően a XIX. századból táplálkozott, s ilyen értelemben súlyos következményekkel járt az első világháborúban, ahol az ipari háború valósága elsodorta a régi hősideált. A fentiekből következik az is, hogy a kor vélekedése egy hadsereg minőségét nemcsak a szervezeti felépítésben, a katonák fizikai állapotában és kiképzettségében látta, hanem a morális tényezőben is. Ennek megfelelően a katonai szellem és tradíció ápolása a hadsereg, illetve szűkebben véve egy-egy alakulat minőségére is utalt. Vagyis az ezredhagyomány ápolásának hiánya a professzionalizáció hiányaként tűnt fel.⁷³

A XIX. század végi tömeghadseregek a katonai mellett betöltötték egy politikai-társadalmi funkciót is. A hadsereg nem pusztán katonákat, hanem az uralkodóhoz lojális alattvalókat is kellett, hogy neveljen. Egy 1914-es kiadvány a következőképpen fogalmazott: „a fiatalember a kaszárnyában nemcsak katonává, a fegyverhasználatban és a különféle testi készségekben gyakorlottá, hanem férfivá is, egy hasznos, lelkileg képzett emberré is válik, aki emellett a hazaszeretet, a közösségi érzés és kötelességtudat teljesen új és teljesen más fogalmát is magáévá teszi... A rendek és néptörzsek kölcsönös közeledése, császárhűsége és hazaszeretetre, közösségi érzésre és hősiességre nevelés.”⁷⁴ Vagyis a közös hadsereg egy összbirodalmi identitás elsajátításának, az úgynevezett osztrák állameszme

⁷¹ Die Tradition 1903. 929. o.

⁷² Gedanken 1869. 12. o.

⁷³ Die Pflege der Geschichte in der Armee, 248–250. o.

⁷⁴ Holy 1914. 68., 72. o.

terjesztésének a helye is volt, melynek középpontjában az uralkodóhűség és a birodalom népeinek a közös haza iránti lojalitása állt. Ez felfogható egyfajta válaszként is a kor fő szellemi irányzatára, a nacionalizmusra, illetve később a modern irányzatokra, melyekkel szemben alternatívát kínált: egy nemzeti, nyelvi, vallási különbségeket háttérbe szorító, illetve azok egyenlőségére alapozó, uralkodóhű, szupranacionális identitást. Ennek terjesztésében és életben tartásában játszottak kulcsszerepet az ezredek, illetve az ezredideológiák. Vagyis az Albrecht főherceg által olyannyira féltett hadseregszellem (Armeegeist) integráns részévé, legfontosabb elemévé vált az ezredideológiáknak, mely így annak egyben kiszolgálója és fő propagálója volt, ezzel erősítve a hadsereg integratív szerepét a birodalomban. Mindez arra is jól rávilágít, hogy a hadvezetés és különösen maga Ferenc József miért volt annyira kérelmelhetetlen ellensége a magyar politikai elit olyan, látszólag banális követeléseinek, mint a zászló vagy az egyenruha kérdése. Éppen azért, mert a zászlókérdés nagyon is lényegbevágó volt, melynek megváltoztatása az egész hadsereg szellemét befolyásolta volna. Persze jogosan merülhet fel a kérdés, hogy a propaganda mennyire lehetett sikeres. A szakirodalom általában abban egyetért, hogy a tisztikar esetében elérte célját, a legénység tekintetében viszont erős kétségek merülnek fel. Ugyanakkor az újabb kutatások arra intenek, hiba volna azt feltételezni, hogy egyáltalán nem volt hatásuk, melyre jól rávilágít Laurence Cole nemrég megjelent monográfiája. Ebben Cole az Osztrák Császárság (Ciszlajtánia) katonai kultúráját és veteránegyesületeit vizsgálva rámutatott, hogy a tényleges katonai szolgálaton átesettek közül nagyon sokan magukévá tették az osztrák állameszme gondolatát, s ezt később a veteránegyesületeken keresztül a társadalmon szélesebb rétegeiben is propagálták. Maga Cole és mások éppen ezért arra hívják fel a figyelmet, hogy a Monarchia a világháború kitörésekor még igen jelentős társadalmi tartalékkal rendelkezett, s így felbomlását (akár csak a hadsereg végső dezorganizációját) aligha lehet pusztán annak soknemzetiségű jellegére visszavezetni, s a probléma sokkal komplexebb vizsgálatot igényel.⁷⁵

A nyugati szakirodalom elsősorban a Monarchia nyugati felére koncentrál, de kérdés magyarországi vonatkozásban is releváns: a hadsereg mennyiben tudta teljesíteni integratív szerepét a Monarchiának ebben a felében, illetve sajátos ideológiája képes volt-e valamilyen módon hatni az általános hadkötelezettségen átesettekre. Ilyen szempontból az ezredek vizsgálata különösen gyümölcsöző lehet. Egyrészt a hivatalos magyar nacionalista és a hadsereg szupranacionalista ideológiája között minden ellentét ellenére mégiscsak volt egy közös pont, mégpedig az uralkodó személye, így a hadsereg, mint a lojalitás iskolája, jelentős hatást gyakorolhatott. Ehhez viszont léptékváltás szükséges, s a jelenlegi magyar hadtörténeti kutatásoknak nagyobb figyelmet kellene szentelnie a közkatonáknak. Másrészt nagyobb figyelmet érdemelnének a területiális hadseregvezetésének következményei is, ami a hadsereg és a magyar társadalom viszonyában alapvető változást hozott. Különösen az ezredek és helyőrségeik kapcsolatának vizsgálata járhat nagy haszonnal, hiszen a katonaság számos területen a nyilvános reprezentáció részévé vált, az ezredzenekarok mindennapi jelenségnek számítottak a városokban, a helyi tisztikarok pedig nem egyszerűen részt vettek a helyi társadalmi életben, de adott esetben képesek voltak szervesen integrálódni is abba. Mivel a magyarországi társadalom nagy részének a közös hadsereggel kapcsolatban a hétköznapi tapasztalatot a háziezredek jelentették, az ahhoz fűződő viszonyát sem érthetjük meg a lokális szint vizsgálata nélkül.

⁷⁵ Cole 2014.; Hämmerle 2007. 242. o.

BIBLIOGRÁFIA

- Assmann 1992. *Assmann, Jan*: A kulturális emlékezet. Budapest, 2004.
- Auffarth 1910. *Auffarth, Georg*: Inhalt und Form. Das Buch vom Offizier: ein Mahnwort zur Erhaltung soldatischer Ideale. Wien, 1910.
- Allmayer-Beck 1985. *Allmayer-Beck, Johann Christoph von*: Die Militärgeschichtsschreibung in Österreich von ihren Anfängen bis zum Jahre 1918. In: Militärgeschichte in Deutschland und Österreich vom 18. Jahrhundert bis in die Gegenwart. Herford–Bonn, 1985. 70–86. o.
- Allmayer-Beck 1987. *Allmayer-Beck, Johann Christoph von*: Die bewaffnete Macht in Staat und Gesellschaft. In: Die Habsburgermonarchie 1848–1918. Bd. V. Die bewaffnete Macht. Hrsg. *Wandruszka, Adam – Urbanitsch, Peter*. Wien, 1987. 1–141. o.
- Bene 1991. *Bene János*: Nyiregyházi huszárok. Nyiregyháza, 1991.
- Bowman 2003. *Bowman, Timothy*: The Irish Regiments in the Great War: Discipline and Morale. Manchester, 2003.
- Cole 2014. *Cole, Laurence*: Military Culture and Popular Patriotism in Late Imperial Austria. Oxford, 2014.
- Cookson 2009. *Cookson, John E.*: Regimental Worlds: Interpreting the Experience of British Soldiers during the Napoleonic Wars. In: Soldiers, Citizens and Civilians. Experiences and Perceptions of the Revolutionary and Napoleonic Wars, 1790–1820. Ed. *Forest, Alan – Hagemann, Karen – Rendall, Jane*. London, 2009. 23–42. o.
- Danczer 1889. *Danczer Alfons*: A mi hadseregünk. Az Osztrák–Magyar Monarchia népei fegyverben és zászlók alatt. Budapest, 1889.
- Deák 1993. *Deák István*: Volt egyszer egy tisztikar. Budapest, 1993.
- Décsey 2004. *Décsey Sándor*: A Hadtörténeti Múzeum zászlószalagjai. In: A Hadtörténeti Múzeum Értesítője / Acta Musei Militaris in Hungaria, 7. (2004) 137–192. o.
- Die Pflege der Geschichte in der Armee. *Die Pflege der Geschichte in der Armee. Organ der Militär-Wissenschaftlichen Vereine*, 49. (1899) 248–266. o.
- Die Tradition 1903. *Die Tradition in der k.u.k. Infanterie. Österreichische Militärische Zeitschrift*, 44. (1903) 3. Bd. 928–939. o.
- Dolleczek 1970. *Dolleczek, Anton*: Monographie der k.u.k. österr.-ung. blanken und Handfeuerwaffen, Kriegsmusik, Fahnen und Standarten seit der Errichtung des stehenden Heers bis zur Gegenwart. Graz, 1970.
- DR 1873. *Dienst-Reglement für das kaiserlich-königliche Heer. I. Theil*. Wien, 1873.
- Ebhardt 1888. *Ebhardt, Ferdinand*: Geschichte des k.k. 33. Infanterie-Regimentes. Ung.-Weiskirchen, 1888.
- ER 1889. *Exerzier-Reglement für die k.u.k. Fusstruppen*. Wien, 1889.
- Fejes 2000. *Fejes Sándor*: A Magyar Királyi 7. Honvéd Huszárezred története a dokumentumok tükrében 1874–1920. Pápa, 2000.
- Finke 1896. *Finke, Edmund*: Geschichte des k. u. k. Infanterie-Regimentes Nr. 37. Erzherzog Joseph. Wien, 1896.
- French 2005. *French, David*: Military Identities. The Regimental System, the British Army and the British People c. 1870–2000. Oxford, 2005.
- Frevert 2004. *Frevert, Ute*: A Nation in Barracks. Conscription, Military Service and Civil Society in Modern Germany. Oxford–New York, 2004.
- Gedanken 1869. *[Erzherzog Albrecht]*: Gedanken über den militärischen Geist. Wien, 1869.

- Hajdu* 1999. *Hajdu Tibor*: Tisztikar és középosztály, 1850–1914. Budapest, 1999.
- Hall* 2005. *Hall, Stuart*: A kulturális identitásról. In: Multikulturalizmus. Szerk. *Feischmidt Margit*. Budapest, 1997. 60–85. o.
- Hämmerle* 2004. *Hämmerle, Christa*: Die k. (u.) k. Armee als Schule des Volkes? Zur Geschichte der Allgemeinen Wehrpflicht in der multinationalen Habsburgermonarchie (1868–1914/1918). In: Der Bürger als Soldat. Die Militarisierung europäischer Gesellschaften im langen 19. Jahrhundert: ein internationaler Vergleich. Hrsg. *Jansen, Christian*. Essen, 2004. 176–213. o.
- Hämmerle* 2007. *Hämmerle, Christa*: Ein gescheitertes Experiment? Die Allgemeine Wehrpflicht in der multiethnischen Armee der Habsburgermonarchie. *Journal of Modern European History*, 5. (2007) 2. sz. 222–242. o.
- Hegedűs* 2010. *Hegedűs Elemér*: A császári és királyi 9. Nádasdy huszárezred Sopronban. Sárvár, 2010.
- Hobsbawm* 1983. *Hobsbawm, Eric*: Mass-Producing Traditions: Europe, 1870–1914. In: The Invention of Tradition. Ed. *Hobsbawm, Eric – Ranger, Terence*. Cambridge, 1983. 263–307. o.
- Instruktion 1890. Instruktion für die Truppschulen des k. und k. Heeres: Allgemeine Grundsätze und I. Theil. Wien, 1890.
- Holy* 1914. *Holy, Jaromir*: Die Kaserne als Schule für das Volk. In: Die Tradition der Wehrmacht. *Moderne Illustrierte Zeitung*, 14. (1914) Doppelnummer 10–11. Die Wehrmacht der Monarchie. 68–72. o.
- Jenkins* 2005. *Jenkins, Richard*: Az etnicitás újragondolása: Identitás, kategorizáció és hatalom. In: Szöveggyűjtemény a nemzeti kisebbségekről. Szerk. *Kántor Zoltán – Majtényi Balázs*. Budapest, 2005. 127–147. o.
- Keegan* 1976. *Keegan, John*: Regimental Ideology. In: War, Economy and the Military Mind. Ed. *Best, Geoffrey – Wheatcroft, Andrew*. London, 1976. 3–18. o.
- Kichthaler* 1895. *Kirchthaler, Ludwig*: Geschichte des k. u. k. Infanterie-Regiments Nr. 2 für immerwährende Zeiten Alexander I. Kaiser von Rußland. Wien, 1895.
- Lackey* 1995. *Lackey, Scott W.*: The Rebirth of the Habsburg Army. Friedrich Beck and the Rise of the General Staff. Westport–Connecticut–London, 1995.
- Lucas* 1987. *Lucas, James*: Fighting Troops of the Austro-Hungarian Army, 1868–1914. Spellmount, 1987.
- Lugosi – Kiss* 2009. *Lugosi József – Kiss Gábor*: Volt egyszer egy huszárezred. Budapest, 2009.
- Mayer* 1875. *Mayer, Ferdinand*: Geschichte des k.k. Infanterie-Regimentes Nr. 39. gegenwärtig Großfürst Alexis von Russland, von seiner Errichtung 1756 bis Ende 1875. Wien, 1875.
- Mayershofer* 2009. *Mayershofer, Ingrid*: Bevölkerung und Militär in Bamberg 1860–1923. Eine bayerische Stadt und der preußisch-deutsche Militarismus. Paderborn, 2009.
- Meteling* 2005. *Meteling, Wencke*: Regimenter als Image prägende Standortfaktoren. *Geschichte und Region / Storia e regione*, 17. (2005) 2. sz. 42–91. o.
- Meteling* 2010. *Meteling, Wencke*: Ehre, Einheit, Ordnung. Baden-Baden, 2010.
- Meteling* 2012a. *Meteling, Wencke*: Regimentsideologien in Frankreich und Deutschland, 1870–1920. In: Militär in Deutschland und Frankreich 1870–2010. Hg. *Echternkamp, Jörn – Martens, Stefan*. Paderborn–München–Wien–Zürich, 2012. 25–48. o.

- Meteling* 2012b *Meteling, Wencke*: ‘Der Ruhm verpflichtet!’ Regimenter als Träger kriegerisch-vaterländischer und konservativ-monarchischer Traditionsstiftung in Preußen in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts. In: Militärische Erinnerungskulturen vom 14. bis 19. Jahrhundert. Hrsg. *Carl, Horst – Planert, Utet*. Göttingen, 2012. 263–295. o.
- Mileham* 2002. *Mileham, Patrick*: Moral Component – the Regimental System. In: *New People Strategies for the British Armed Forces*. Ed. *Alexandrou, Alex – Bartle, Richard – Holmes, Richard*. London, 2002. 70–90. o.
- Militär-Schematismus für... *Kais. königl. Militär-Schematismus für...* [Jahr]
- Möller* *Karl von Möller*: Geschichte des k. und k. Infanterieregiments Nr. 83. Lelöhelye: Hadtörténelmi Levéltár, Budapest, Tgy. 2711.
- Molnár* 1891. Oberst von Molnár des Generalstabs-Corps: Privilegien und Auszeichnungen einzelner Truppenkörper des k. und k. Heeres. *Organ der Militär-Wissenschaftlichen Vereine*, 42. (1891) 238–258. o.
- ÖULK Ergänzungsheft 9. Ergänzungsheft 9 zum Werke „Österreich Ungarns letzter Krieg“. Die österreichisch-ungarische Landmacht nach Aufbau, Gliederung, Friedensgarnison, Einteilung und nationaler Zusammensetzung im Sommer 1914. Wien, 1934.
- Renan* 1995. *Renan, Ernst*: Mi a nemzet? In: *Eszmék a politikában: a nacionalizmus*. Szerk. *Bretter Zoltán – Deák Ágnes*. Pécs, 1995. 171–187. o.
- Schematismus für... Schematismus für das kaiserliche und königliche Heer und für die kaiserliche und königliche Kriegs-Marine für... [Jahr]
- Spezialgeschichte 1876. Über die Verfassung der Spezialgeschichte eines Truppenkörpers. *Mitteilungen des k.k. Kriegs-Archives*, 1. (1876) 5–15. o.
- Treuenfest* 1878. *Treuenfest, Gustav Amon von*: Geschichte des k.k. 11. Huszarenregimentes Herzog Alexander v. Württemberg 1762 bis 1850 Székler Grenz-Huszaren. Wien, 1878.
- Truppengeschichten 1907. Die Heeres- und Truppengeschichten Österreich-Ungarns. In: *Österreichische Militärische Zeitschrift*, 48. (1907) 2. Bd. 1449–1470. o.
- Virtolog* 1871. *Virtolog, Coloman Rupprecht von*: Geschichte des k. k. 60. Linien-Infanterie-Regimentes gegenwärtig Gustav Prinz von Wasa. Wien, 1871.
- Vogel* 1997. *Vogel, Jakob*: Nationen im Gleichschritt. Der Kult der Nation in Waffen in Deutschland und Frankreich, 1871–1914. Göttingen, 1997.
- Wagner* 1987. *Wagner, Walter*: Die k. (u.) k. Armee – Gliederung und Aufgabenstellung. In: *Die Habsburgermonarchie 1848–1918*. Bd. 5. Die bewaffnete Macht. Hrsg. *Wandruszka, Adam – Urbanitsch Peter*. Wien, 1987. 142–633. o.
- Weissenbacher* 1896. *Weissenbacher, Victor*: Geschichte des k. u. k. Infanterie-Regimentes Nr. 19. Erzherzog Franz Ferdinand von der Errichtung 1734 bis 1896. Wien, 1896
- Weston* 1986. *Weston, David*: The Army. Mother, Sister and Mistress. The British Regiment. In: *The Defence Equation. British Military Systems. Policy, Planning and Performance*. Ed. *Edmonds, Martin*. London, 1986. 139–155. o.
- Wetzger* 1898. *Wetzger, Heinrich*: Fahnen-Historik der k. und k. österr.-ung. Infanterie der letzten 300 Jahre. Wiener-Neustadt, 1898.
- Woinowits von Jardol* 1914. *Woinowits von Jardol, Paul*: Die Tradition der Wehrmacht. *Moderne Illustrierte Zeitung*, 14. (1914) Doppelnummer 10–11. Die Wehrmacht der Monarchie. 8–13. o.
- Wrede* 1898 *Wrede, Alphons von*: Geschichte der K. und K. Wehrmacht. I. Band. Wien, 1898.

Balázs Tangl

REGIMENT IDEOLOGIES AND REGIMENT CULTURES IN THE IMPERIAL (AND) ROYAL ARMY

Summary

The paper discusses the topic of the regiment cultures in the Imperial (and) Royal Army, which flourished in the second half of the 19th century and in the first decade of the 20th century, and also speaks about the regiment ideologies which emerged in their wake. The main purpose is formulating the questions, mainly in relation to Hungary, rather than explicating the whole problem. In the regiments of the Habsburg Army, a special organisation in many aspects, the ideologies evolved on the basis of symbols, traditions, rituals, customs and institutions. The unique, supranational ideologies promoted loyalty to the Emperor and Austrian patriotism, and in a time of mass armies their task was to strengthen the sense of community and camaraderie, to raise loyalty to the ruling dynasty in the subjects, and to spread the Austrian idea of state. All these intentions strengthened the army's integrative role within the empire. However, the military leadership's insisting on the unity of the officer corps and the army, and on the ideal of a common motherland raises many questions, including to what extent was the evolution of a regiment identity possible, what kind of role could locality play in the self-identification of the regiment following the introduction of the territorial army organisation, and how could this influence the relationship between Hungarian society and the common army.

Balázs Tangl

REGIMENTER-IDEOLOGIEN UND REGIMENTER-KULTUREN IN DER K. (U.) K. ARMEE

Resümee

Die Studie beschäftigt sich mit den Regimenten-Kulturen, die in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts und dem ersten Jahrzehnt des 20. Jahrhunderts aufblühten, sowie den sich daraufhin entwickelnden Regimenten-Ideologien in der k. (u.) k. Armee. Ihr Ziel ist nicht so sehr die lückenlose Ausführung des Problems, sondern eher das Formulieren von Fragen, insbesondere in Bezug auf Ungarn. In den Regimenten der aus vielerlei Sicht eigentümlichen Habsburgerarmee entstanden entlang ihrer Symbole, Traditionen, Riten, Bräuche und Institutionen Regimenten-Ideologien, die in Europa einzigartig waren und auf supranationalen, kaisertreuen und österreichischen staatspatriotischen Grundlagen ruhten. Ihre Aufgabe war nicht nur, in der Zeit der Massenarmee das Gemeinschaftsgefühl, das Bewusstsein für den Zusammenhalt und die Kameradschaft zu stärken, sondern zum Herrscher loyale Untertanen zu erziehen und die österreichische Staatsidee zu verbreiten, um damit die integrative Rolle der Armee im Reich zu stärken. Zugleich wirft das Festhalten der Armeeführung an der Einheit von Offizierskorps und Armee sowie der Idee der gemeinsamen Heimat auch zahlreiche Fragen auf, so zum Beispiel, in wie weit sich eine Regimenten-Identität entwickeln konnte, oder welche Rolle die Lokalität nach der Einführung der territorialen Armeeeorganisation in der Selbstbestimmung des Regiments spielen konnte, und wie dies gegebenenfalls den Verlauf der Beziehung zwischen der ungarischen Gesellschaft und der gemeinsamen Armee beeinflussen konnte.

Balázs Tangl

IDÉOLOGIES ET CULTURES DE RÉGIMENT DANS L'ARMÉE IMPÉRIALE (ET) ROYALE

Résumé

L'étude traite des cultures de régiment dans l'armée impériale (et) royale qui se sont développées dans la deuxième moitié du 19e siècle et dans la première décennie du 20e siècle, ainsi que des idéologies de régiment qui sont issues de ces cultures. Le but de l'étude est plutôt de soulever des questions, surtout concernant la Hongrie, et non pas de traiter tous les aspects de la question. Dans les régiments de l'armée des Habsbourg, qui fut particulière à bien des égards, des idéologies de régiment se sont développées autour des emblèmes, des traditions, des coutumes et des institutions des régiments. Basées sur la loyauté envers l'empereur et le patriotisme autrichien, ces idéologies supranationales furent uniques en Europe. À l'époque de l'armée de masse, elles servaient à renforcer l'esprit de communauté, la solidarité et la camaraderie, mais également à former des sujets loyaux envers l'empereur et à diffuser le concept d'État autrichien en renforçant ainsi le rôle d'intégration de l'armée au sein de l'empire. Néanmoins, le fait que le commandement tenait à l'unité de l'armée et du corps d'officiers, ainsi qu'à l'idéal d'une patrie commune soulève de nombreuses questions notamment : Dans quelle mesure l'identité d'un régiment a pu se développer ? Quel rôle les particularités locales ont-elles pu avoir dans l'identité d'un régiment après l'introduction de l'organisation militaire territoriale et, le cas échéant, comment cela a pu influencer sur l'évolution des relations entre la société hongroise et l'armée commune ?

Балаж Тангл

ИДЕОЛОГИЯ И КУЛЬТУРА В ПОЛКАХ КОРОЛЕВСКО-ИМПЕРАТОРСКИХ ВОЙСК

Резюме

Исследование занимается вопросом полковых идеологий формирующихся вследствие процветающих полковых культур в королевско-императорских войсках во второй половине XIX. века и в первом десятилетии XX-го века. Целью исследования является больше постановка вопроса – в первую очередь в венгерском отношении – чем безостаточное изложение проблемы. В своеобразных со многих точек зрения Габсбургских войсках из-за полковых символов, традиций, ритуалов, обычаев и учреждений формировались полковые идеологии единственные в Европе созданные на основе сверхнациональности, верности императору и австрийского государственного патриозма, задачей этих идеологий было не только укрепление существующих уже ранее в армии чувства общности, единства и товарищества, но и воспитание лояльных к правителю поданных, усиливая тем самым интегрирующую роль армии в империи. В то же время приверженного офицерского состава верховного командования к единству армии, а также к принципу единой родины поднимает многие вопросы, так например насколько было возможным формирование идентичности полка, или какова роль введения территориальной военной организации в локализации полкового самоопределения и в данном случае каким образом это может повлиять на формирование отношения венгерского общества и армии.